

Et videnskabeligt nybrud i psykologi - Freud og psykoanalysen

Af Jette Hannibal

Den videnskabelige psykologi – tidlige kontroverser og Freud

Det vil være rimeligt at sige, at den mest berømte og i sin tid nok mest berygtede psykologi før 1914 var Freud's psykologi om de seksuelle drifter og det ubevidste. Selvom Freud ikke var den første til at vise interesse for det ubevidste, var han den første som undersøgte denne del af den menneskelige psyke mest systematisk. Hans metoder var kontroversielle, og mange har hævdet, at de er uvidenskabelige, bl.a. fordi Freud gennem drømmetydning forsøgte at afdække den skjulte og skræmmende mørke side af menneskets natur. Freuds gennembrud kommer efter den spæde start på at etablere en videnskabelig psykologi med brug af videnskabelige metoder. Da psykologi blev en videnskab, var det først i form af en videnskab om bevidste oplevelser og siden en videnskab om adfærd. Midt imellem kommer Freud og fokuserer på det ubevidste.

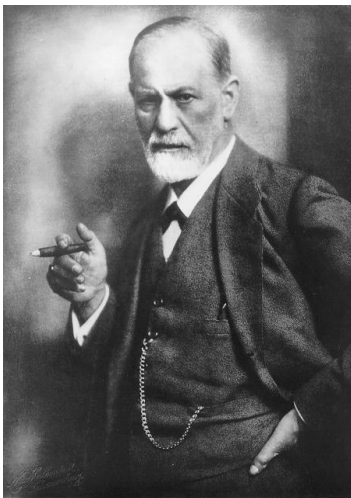

Det er en tradition at tilskrive starten på den moderne videnskabelige psykologi til Wilhelm Wundt, som i 1879 grundlagde det første psykologiske laboratorium i Leipzig. Etableringen af dette og andre psykologiske laboratorier var med til at skabe en socialt anerkendt og uafhængig videnskab ud af psykologien, som siden oldtiden havde bygget på filosofi. Wundt forsøgte at udforske bevidstheden på en systematisk og dermed videnskabelig måde gennem at bruge en metode kaldet eksperimentel introspektion. Formålet var at udforske bevidste oplevelser i deres mest simple form-strukturer- for at opnå forståelse af helheden. På grund af fokus på strukturer kaldes denne tradition for 'strukturalismen'. Eksperimenterne foregik på den måde, at forsøgspersoner blev trænet op, så de kunne beskrive deres umiddelbare sanseoplevelser objektivt og helt se bort fra subjektive fortolkninger. Både hos Wundt og andre psykologer i datiden var der et stærkt ønske om at gøre psykologi videnskabelig og dermed også bruge anerkendte videnskabelige metoder bl.a. det kontrollerede eksperiment, som bruges i naturvidenskaberne. Wundt og de andre bevidsthedspsykologer studerede den *normale* voksne psyke gennem introspektion. De forsøgte de at skabe en eksperimentel videnskab på baggrund af filosofernes traditionelle spørgsmål og teorier omkring sansning, perception og kognition, men de var også i nogen grad interesseret i socialpsykologi, udviklingspsykologi og dyrepsykologi.

En anden betydningsfuld gruppe af psykologer, som forsøgte at gøre psykologi videnskabelig, var behavioristerne. De så det som deres opgave at bekæmpe 'mentalisme', dvs. at studere psykiske processer, som ikke kunne gøres til genstand for objektive og systematiske studier. Behavioristerne mente, at al mentalisme var

uvidenskabelig. Også introspektion. I 1914 hævdede J.B. Watson i det behavioristiske manifest, at psyken ikke kunne observeres objektivt, og derfor ikke kunne danne grundlag for en videnskabelig psykologi. Deres fokus var derfor udelukkende adfærd, dvs. noget som kunne observeres og måles, og deres foretrukne metode var eksperimentet. Imidlertid anerkendte de hverken Wundts eller Freuds måde at drive psykologi på.

Denne meget korte introduktion viser, at den videnskabelige psykologis tidlige historie er præget af forskellige opfattelser af, hvad fagets genstandsområde og metoder skulle være. Ifølge Thomas Hardy Leahey¹ kan man derfor argumentere for, at psykologi blev grundlagt ad flere omgange – og at de forskellige psykologier hver især grundlagde nogle karakteristiske måder at tænke psykologi på. Den mest traditionelle af de første videnskabelige udgaver af psykologi var bevidsthedens psykologi, dvs. studiet af den normale menneskelige psyke. Denne form for psykologi var en direkte fortsættelse af den traditionelle filosofiske psykologi men med en mere systematisk tilgang. Wundt stod i spidsen for denne tradition. Wundt var opmærksom på ubevidste processer, men han mente ikke, at de havde betydning.

Det gjorde Sigmund Freud (1856-1939) derimod. Han hævdede, at de ubevidste processer netop skulle studeres, fordi de rummede nøglen til forståelsen af personlighed og psykiske forstyrrelser. Disse tanker startede udviklingen af psykoanalysen og de psykoanalytiske teknikker. Freuds arbejde skulle vise sig at blive et nybrud indenfor forståelse og behandling af psykisk syge. Imidlertid fik psykoanalysen betydning langt ud over hans egen tid og fagområde.

Der er mindst tre grunde til, at man kan argumentere for, at Sigmund Freuds psykologi var et videnskabeligt nybrud i samtiden. For det første var der hans teori om det ubevidste, og for det andet var der hans ideer om psykologiske årsager til fysiske sygdomme, som fik en stor indflydelse indenfor psykosomatik og på den kliniske psykologi. Endelig

betegner hans metode med en blanding af observation og analyse af patienters psykiske problemer en nytænkning, fordi han på kreativ vis fortolkede de indsamlede data fra de kliniske interview og hermed viste, at den hermeneutiske metode kunne bruges til at forstå det enkelte individs oplevelse af sin egen situation. Blandingen af terapi og forskning var karakteristisk for Freuds metode, og både teori og metode var med til at skabe et nybrud, som på mange måder fik større betydning end Wundts psykologi om det bevidste. Freud og psykoanalysen tilføjede desuden områder som personlighed, motivation og psykopatologi til psykologien og rettede også et større fokus på udviklingspsykologi og socialpsykologi.

Freuds psykologi om det ubevidste skal ikke ses som en rival til Wundts psykologi om bevidste processer. Der er snarere tale om, at de kompletterer hinanden. Man kan dog ikke komme uden om, at Freuds ideer umiddelbart har haft større betydning og været

¹ Leahey (1994), s. 21

mere betydningsfulde og holdbare end Wundts psykologi, idet Freud har påvirket den vestlige tankegang i det 20.århundrede på mangfoldige måder, også sproget. Som et eksempel kan nævnes, at mange bruger begrebet 'fortrængning' eller 'ego' uden at tænke over begrebernes oprindelige tilhørsforhold i psykoanalysen.

Det kan ikke undre så meget, at psykoanalysen har haft betydning i den kliniske psykologi og i andre områder af psykologien. Det er mere tankevækkende, at Freuds ideer bl.a. om det ubevidste har sat sig dybe spor i åndslivet, og der er mange eksempler på hans indflydelse i kunst, litteratur og film i det 20.århundrede. Freud repræsenterer i den forstand moderniteten og et nyt menneskesyn. Hertil kan føjes Freuds religionskritik. Han mente, at religion skal ses som en måde mennesker håndterer følelser af usikkerhed og hjælpeløshed. For at overkomme disse følelser har mennesket skabt en almægtig faderfigur, som tillægges beskyttende egenskaber. Dermed behøver mennesket ikke selv at tage ansvar. For Freud var religion slet og ret en faderfigur symboliseret i begrebet Gud². Freud udfordrede dermed den herskende opfattelse af religionen som garanti for moralske normer i den vestlige kultur. Hermed lagde han sig i kølvandet på Karl Marx, der kaldte religion for 'opium for folket'. Sidst men ikke mindst har Freud haft indflydelse på synet på seksualitet og dermed indirekte været med til at fremme større seksuel frihed og seksualoplysning, bl.a. i Danmark³. Psykoanalysen har uden tvivl været med til at skabe en friere diskussion af seksualitet. Freud var dog ikke en fortaler for seksuel frihed, selvom han mente, at den seksuelle undertrykkelse på hans tid var for vidtgående.

Freud– det ubevidstes korsridder

Psykoanalysen – og dermed det ubevidstes psykologi var markant anderledes end bevidsthedens psykologi. I modsætning til Wundt og de andre bevidsthedspsykologers fokus på det normale voksne menneske, fokuserede Freuds psykologi på det *unormale*. Freud så det bevidste Ego som en selvbedragerisk marionet styret af dyriske drifter, som det ikke vovede at vedkende sig. I stedet for at lave eksperimenter studerede Freud psyken klinisk gennem teknikker som frie associationer og drømmetydning. Hans formål var at få adgang til de skjulte årsager til menneskets handlinger gennem de ubevidste primitive rester af barndommen og evolutionen. Han mente, at der var generelle og universelle mønstre i menneskets psyke, som kom til at præge ikke bare den enkeltes udvikling men også adfærd og drømme. Freud mente, at de dybeste ubevidste lag i menneskets psyke kunne føres tilbage til det biologiske livs oprindelse. Det ubevidstes mekanismer var overleveret det enkelte individ i form af medfødte reflekser og egenskaber, der afspejlede tidligere tiders forsøg på at tilpasse sig miljøets udfordringer.⁴

Freud så sig selv som en korsridder, der var udvalgt til at bringe et ubehageligt budskab om menneskets natur til menneskeheden. Han skriver fx i et brev til sin forlovede Minna Bernays den 2. februar 1886, at han har både passionen og vovemodet til ligesom forfædrene at forsvare templet, og at han gladeligt ville ofre sit liv for et stort historisk

² Hergenhahn (1997), s. 483

³ Thing,M. (2002).

⁴ Olsen og Køppe (1986), s. 11

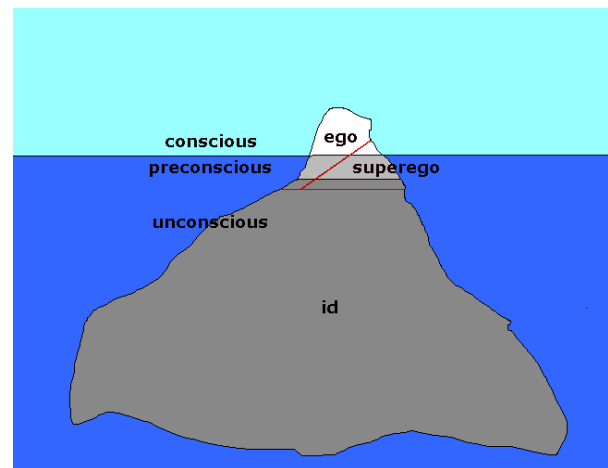
øjeblik⁵. Hermed refererer Freud, som var jøde, til det historiske forsvar af templet i Jerusalem. Da Freud i februar 1900 ventede på modtagelsen af hans bog 'Drømmetydning', skrev han til sin ven Wilhelm Fliess, at han ikke opfattede sig selv som hverken videnskabsmand eller tænker. Han så snarere sig selv som en erobrere og en eventyrer⁶, og sådan fremstilles han også i den psykoanalytiske historieskrivning. I dag ville man sige, at han var god til at sætte sig selv i scene og til at brande sig selv.

Freuds selvforståelse var, at han skulle ændre verden og give den menneskelige selvtilid en alvorlig udfordring på samme måde som Copernicus og Darwin. Copernicus havde vist, at mennesket ikke var universets centrum. Darwin viste, at mennesket var et dyr og en del af naturen ligesom alle andre skabninger. Freud så psykoanalysen som en revolution, der for tredje gang skulle udfordre menneskets selvforståelse gennem at vise, at det menneskelige **jeg** ikke er herre i eget hus⁷. Mennesket har altså ikke en fri vilje men er determineret af ubevidste drifter.

Freuds selvtilid var stor, og det var måske også nødvendigt i forhold til den opgave, han havde stillet sig. Som læge udfordrede han den herskende opfattelse af en rent fysiologisk tilgang til forståelse af sygdom med påstanden om psykosomatiske tilstande, dvs. at nogle fysiske sygdomme kunne have psykologiske årsager. Han var hermed med til at udfordre den biomedicinske model og blandt de første til at påpege en holistisk tilgang til sygdom, som man i dag ikke stiller spørgsmålstejn ved. Ligeledes skulle hans teorier udfordre den herskende opfattelse af mennesket som et rationelt væsen, som var styret af fornuften. Her kommer teorien om det ubevidste ind.

Det ubevidste

Det store spørgsmål, som Freud stillede var nemlig, om vi er fuldstændig bevidste om, hvad vi gør og hvorfor. Er vi selv i stand til at se vore handlinger og motiver, sådan som de er? Hvis det forholdt sig sådan, så ville vi være rationelle væsener, og vi ville være i stand til at se på egne handlinger og motiver samt give fornuftige forklaringer på dem. Freud tvivlede på, at det forholdt sig sådan. Mennesket var som dyr præget af biologiske og dyriske drifter, som det ikke har kendskab til. Freuds teori repræsenterede et alternativ til det rationelle menneske. Et alternativ der var en kontrast til ideen om mennesket skabt i guds billede, og som handler rationelt. Ifølge Freud er mennesket irrationelt og i høj grad ikke bevidst om egne handlinger og motiver. Alt det vi ikke er bevidste om, er en del af det ubevidste, som udgør alle de erfaringer og minder, som vi ikke kan gøre bevidste.

⁵ Citeret i Leahey (1994), s. 67

⁶ Citeret i Leahey (1994), s. 67

⁷ Leahey (1994), s. 68

Alligevel påvirker de os, siger Freud. Det ubevidste udgør en langt større del af vores personlighed end det bevidste, som metaforisk er blevet betegnet som toppen af isbjerget.

Ideen om det ubevidste var ikke Freuds egen, idet den har rødder tilbage til Platons filosofi, men Freuds kreative måde at udforske det ubevidste på er ifølge Moghaddam⁸ sandsynligvis en af de mest indflydelsesrige store ideer i psykologiens historie. Freud ændrede ideen om det ubevidste til noget revolutionært ifølge Moghaddam, idet han brugte det ubevidste som en måde at forstå tidlige oplevelser på. Freud mente, at fortiden bliver ved med at påvirke nutidens tanker og handlinger gennem det ubevidste. Af den grund bliver det muligt at forstå nutiden gennem at analysere fortiden⁹. Det var præcis det som kunne gøres gennem en særlig 'snakke-kur' – eller terapi, som Freud kaldte 'psykoanalyse'. Det var en analyse af psyken ud fra særlige teknikker, der skulle give adgang til det ubevidste, hvor svaret på patientens nuværende problemer lå. Freud mente, at årsagen til alle nuværende problemer kunne findes i barndommen. Derfor fik udviklingspsykologien og udvikling af personligheden i de tidlige år en central plads i Freuds teori. Her er det især Ødipuskomplekset og forholdet til forældrene i de tidlige år, som har haft betydning for den vestlige verdens opfattelse af, at alle psykiske problemer har deres rod i barndommens konflikter.

Personlighedens dannelse

Freud mente, at mennesket er determineret af den indre konflikt mellem egne drifter og samfundets krav til den enkelte. Ethvert individ er nødt til at underlægge sig samfundets love og normer for at blive et accepteret medlem af samfundet. Ifølge Freud afspejles konflikten mellem egne og samfundets behov i det enkelte menneske, idet alle skal igennem Ødipuskomplekset. Hvor teoretikere som Marx placerede individet centralt i forhold til samfundet, fokuserede Freud på konflikten i den enkelte i forhold til en accept og internalisering af det patriarkalske samfunds normer symboliseret i faderfiguren. Ifølge Moghaddam var det et revolutionerende skridt at individualisere og internalisere den sociale kontrakt, sådan at det blev noget, som hvert eneste individ skulle finde en løsning på¹⁰. Freud mente, at mennesket kommer ind i verden fuldstændigt driftstyre, selvcentreret, styret af *lystprincippet* dvs. motiveret til øjeblikkelig tilfredsstillelse af egne behov. 'Id' står for denne medfødte del af personligheden, som ikke er begrænset af praktiske hensyn i den eksterne verden. Id kender ingen grænser i starten, men lidt efter lidt vil den eksterne verdens begrænsninger sætte nogle grænser for Id'ets udfoldelsesmuligheder. Det lille barn må lære behovsudsættelse, og nogle behov kan slet ikke tilfredsstilles. Barnet må håndtere virkelighedens begrænsninger, og på grund af dette lærer barnet nye vigtige sociale færdigheder. Hermed udvikles et nyt lag af personligheden – Ego – hvis opgave det er at tilfredsstille Id på pragmatisk vis ud fra, hvad der er muligt.

Mens Id er styret af lystprincippet er Ego altså styret af *realitetsprincippet*. Der kan være mange grunde til, at behov ikke kan tilfredsstilles. Det kan være et spørgsmål om tid og penge, eller hvad der praktisk er muligt. Imidlertid kan der også være behov, som strider

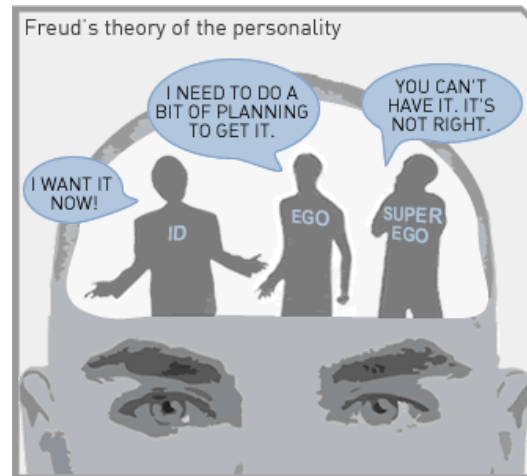
⁸ Moghaddam (2005), s.42

⁹ Moghaddam (2005), s. 48

¹⁰ Moghaddam (2005), s. 50

mod moralske normer. Et eksempel fra Freuds egen tid var onani, som blev betragtet som meget skadeligt. Nøgenhed og seksulitet var forbundet med skam i den victorianske tid. Den lille dreng som rørte ved sin penis fik at vide, at det var forbudt og beskidt. Hermed kom drengen til at forbinde penis med noget beskidt og skamfuldt, og denne samfundsskabte norm internaliseres ifølge Freud. Der er eksempler på at de lidt ældre drenge fik bundet hænderne over dynen for at forhindre, at de rørte ved sig selv. Og der er eksempler på, at kvinder fik bortopereret klitoris for at begrænse deres lyst og onani. Seksualitet var et tabuiseret område, og seksuel nydelse ligeså. Denne undertrykkelse af en sund seksualitet på Freuds tid, var med til at fremmedgøre den enkelte overfor sin egen krop og seksualitet. Kropslig nydelse og sex var et kulturskabt tabu i den victorianske tid, og dette skal ses som et eksempel på, hvordan kultur generelt kan sætte grænser for, hvordan Id'et kan tilfredsstilles.

Kulturelle ideer om godt og ondt overføres især af forældre og autoritetspersoner, som irettesætter og vejleder barnet i, hvad der er tilladt og ikke tilladt. Sådanne kulturelle normer har ifølge Freud stor betydning for udviklingen af Ego, fordi disse normer langsomt internaliseres i det enkelte individ. Hermed skabes det sidste lag af personligheden, Superego, som bedst kan defineres som en internalisering af den omgivende kulturs moralske normer – eller sagt på en anden måde: Superego er vores samvittighed. Populært sagt fungerer Superego som en slags politibetjent inde i den enkelte, gennem at fortælle os, hvad der er rigtigt og forkert i forskellige situationer. Før var det forældre og andre autoritetspersoner, som korrigerede, når barnet gjorde noget forkert. I den fuldt udviklede personlighed findes 'politibetjenten' inde i os selv, så der er også tankekontrol. Hvis en person tænker på at have sex i en kultur, hvor det ikke er tilladt at have sex, før man er gift, vil tanker om sex og Superegos bebrejdelser skabe angst ifølge Freud. Den eneste måde at komme ud over det på er at skubbe tanker om sex uden for bevidstheden, dvs. fortrænge det til det ubevidste. Tanker som skubbes over i det ubevidste er altså tanker, som er tabu i familien eller den omgivende kultur, og i løbet af barndommen skubbes adskillige tanker derned. Det kan i visse tilfælde føre til psykisk ubalance og sygdomme. Når farlige tanker skubbes ned i det ubevidste, har man ikke direkte adgang til dem, men de blokerede tanker kan vise sig gennem forskellige veje, bl.a. gennem drømme og freudianske slips.

En sund personlighed er if. Freud en personlighed, hvor Ego formår at balancere mellem de modsatrettede krav fra Id og Superego. Dette sker gennem forsvarsmekanismer såsom fortrængning, sublimering og forskydning. Forsvarsmekanismer er ubevidste. Formålet med dem er at reducere interne konflikter mellem Id og Superego, De kan derfor anses som sunde måder at håndtere årsager til konflikter. Forsvarsmekanismer beskytter det bevidste jeg, Ego, ligesom immunsystemet beskytter kroppen ifølge psykoanalytikeren

Vaillant (1993)¹¹, som mener, at man skal se på dem som copingmekanismer. Vaillant mener, at man skal opfatte begrebet Ego som en metafor for psykens evne til at integrere den indre og ydre virkelighed, til at blande fortid og nutid og sammenfatte disse i følelser.¹²

Freud mente, at forsvarsmekanismer er nødvendige, fordi tilpasning til samfundets normer er en forudsætning for at få social accept og være en del af en social gruppe. Prisen for social accept er altså høj – måske særlig i forhold til de primære instinkter sex og aggression, som i de fleste kulturer skal kontrolleres. Freud mente, at der var en forbindelse mellem ondskab og seksuelle instinkter. Ud fra et freudiansk perspektiv er det derfor forståeligt, at forskellige kunstformer som romaner, film, musik, malerkunst og drama er underlagt censur omkring sex og vold i mange samfund¹³. Imidlertid er det i samme freudianske perspektiv netop på disse områder, at vores basale instinkter er i konflikt med samfundets moral. Det ubevidste kan dog ikke kontrolleres af civilisationen eller andre personer, så der vil altid være en stemme indeni som gør opgør mod moralens krav if. Freud, som også mener, at man aldrig vil få indsigt i årsager til menneskers handlinger uden at inddrage det ubevidste. Derfor måtte man finde en måde at komme i kontakt med indholdet i det ubevidste¹⁴. At få adgang til og forstå de fortrængte kræfter, som motiverer os, er vores eneste håb for komme til at leve i overensstemmelse med rationelle principper¹⁵. Mennesket kan forsøge at blive mere rationelt – netop gennem at få adgang til det fortrængte materiale i det ubevidste men også gennem at konfrontere virkeligheden. Dette indebærer bl.a. at give afkald på religionens illusioner og i stedet forlade sig på videnskaben¹⁶.

Freuds metoder : Drømmetydning og frie associationer

Sigmund Freud var oprindeligt uddannet læge og dermed præget af den tids naturvidenskabelige tankegang. Hans studier i fysiologi tager udgangspunkt i en traditionel naturvidenskabelig metode, men han bruger også metoder fra andre områder. Han gik sine egne veje og udfordrede den traditionelle lægevidenskab i forsøgene på at forklare, hvorfor mennesker handler som de gør. Det gjorde han bl.a. gennem at konstruere spekulative modeller af den menneskelige psyke på baggrund af sit kliniske arbejde og læsning af videnskabelige og litterære værker. Hermed bevægede Freud sig ind på det, man i dag vil kalde en hermeneutisk måde at undersøge den menneskelige psyke på, som var langt fra både lægevidenskabens og andre psykologers objektive videnskabsideal på hans tid. Freud var bl.a. påvirket af filosofen Nietzsche, som hævdede, at mennesket er involveret i en konstant kamp mellem det irrationelle og det rationelle og Darwins teori om mennesket som et dyr. I følge Freud er det menneskets dyriske instinkter såsom seksualiteten og aggressionen, der er de grundlæggende kræfter i udviklingen af personligheden, men hvis civilisationen skal bestå, er det nødvendigt at

¹¹ Vaillant, G.E. (1993),s. 22

¹² Vaillant, G.E. (1993), s. 7.

¹³ Moghaddam (2005), s. 52

¹⁴ Moghaddam (2005), s. 52

¹⁵ Hergenhahn (1997), s. 482

¹⁶ Hergenhahn (1997), s. 482

kontrollere disse ødelæggende instinkter. Freud hentede også inspiration i læsningen af de græske myter, bl.a. i myten om Ødipus. Freud udviklede lige til sin død den teoretiske psykoanalyse, og teorien har inspireret andre teoretikere til at udvikle adskillige variationer siden Freuds tid, bl.a. indenfor ego-psykologien. Dette viser, at der er tale om en frugtbar teori.

For Freud var drømme kongevejen til det ubevidste, og derfor blev drømmetydning en meget central del af hans arbejde.

Freuds store værk 'Drømmetydning' udkom i 1900. I bogen fremlagde Freud den teori, at drømme er et udtryk for skjulte fantasier. Drømme udtrykker ifølge Freud noget om personen, der drømmer, og derfor kan drømmetydning kun give mening, hvis man har et kendskab til personen, der drømmer, dvs. man skal have en fænomenologisk tilgang til forståelse af drømmene. Udover dette kan drømme have et mere universelt indhold, som afspejler evolutionen og menneskehedens generelle konflikter som sådan.

© Original Artist
Reproduction rights obtainable from
www.CartoonStock.com

Freud skelner mellem den **manifeste drøm**, hvilket er den drøm personen drømmer og den **latente drøm**, hvilket er de skjulte kilder til drømmen, som kan afdækkes, når den tydes¹⁷. Processen med at afdække drømmens betydning kaldes drømmetydning, og målet for drømmetydningen er at finde frem til de ubevidste ønskefantasier, der i symbolsk form gennem drømmen er nået frem til bevidstheden. Drømmene er karakteriseret af primærprocesser, dvs. ulogiske og sammensatte udtryk for drifter i det ubevidste, som er styret af lystprincippet.

En anden måde at komme i kontakt med det ubevidste var ifølge Freud gennem de såkaldt 'frie associationer'. Det var en metode, hvor patienten blev bedt om frit at sige lige, hvad der faldt hende ind uden at bremse sig selv eller forsøge at skabe mening i det sagte. Meningen var at Freud skulle lytte og først forsøge at tolke, når der efterhånden var opstået et mønster i associationerne. Ifølge Freud udtrykte de frie associationer barnlige ønsker og aggressioner, som afspejlede Id og lystprincippet, dvs. primærprocesser. Det var i modsætning til sekundærprocesser, som afspejler realitetsprincippet, dvs. hvad er muligt i forhold til samfundets normer og krav. I dette afspejles Freuds personlighedsmodel, som man kan opfatte som en metafor for de modstridende kræfter i personligheden, der blev beskrevet tidligere.

¹⁷ Olsen og Køppe (1986), s. 163

Freuds patienter lå på en sofa og han sad selv bag ved dem, så der ikke var øjenkontakt. Dette skulle få patienterne til at slappe af og muliggøre de frie associationer. Det var også på denne måde, patienterne beskrev deres drømme. Freud data fra det kliniske arbejde uddgjorde hans cases, men han analyserede også sig selv og senere også datteren Anna Freud. Hans data var kvalitative, dvs. de kunne kun analyseres gennem fortolkning, og de bestod af de noter, han tog i forbindelse med mødet med patienterne, imidlertid ved man, at en del af disse noter blev skrevet efter konsultationen, hvilket måske kan give nogle problemer med nøjagtighed. Freuds tolkning af indholdet af noterne foregik løbende men altid i forhold til psykoanalysens teoretiske grundlag. Analysen bestod bl.a. i at identificere evt. symboler og fortolke deres egentlige betydning. Mange har kritiseret dette for at være en uvidenskabelig metode, bl.a. på grund af Freuds tilbøjelighed til at søge bekræftelse på sin teori i materialet, dvs.

bekræftelsestilbøjelighed. Ligeledes har kritikere hævdet, at de frie associationer slet ikke er frie men snarere styres af terapeutens kommentarer, og at det måske fører til, at patienten efterhånden vil fortælle terapeuten, hvad han eller hun ønsker at høre. Samme kritik er rettet mod drømmeanalysen.¹⁸ Imidlertid kan man ikke komme uden om, at ideen om en 'snakke-terapi' som psykoanalysen var, har dannet skole og inspiration til forskellige former for terapier indenfor den kliniske psykologi.¹⁹

Er psykoanalysen videnskabelig?

Freud selv er blevet kritiseret for at være for dogmatisk, og det er et faktum, at folk, som var uenige med Freud indenfor den psykoanalytiske bevægelse, blev udstødt. Det kan ikke undre, at Freuds teori som er så bred og omfatter alle aspekter af den menneskelige eksistens er blevet udsat for alvorlig kritik. Dels er teorien blevet meget kritiseret på grund af dens spekulative natur. Ligeledes er den blevet kritiseret for at være deterministisk og reduktionistisk, men der er også andre kritikpunkter, som er rejst i årenes løb.

For det første er hans metode til at indsamle data som allerede nævnt blevet kritiseret. Han brugte sine egne observationer og noter fra konsultationer af hans patienter, og der er ingen mulighed for at gentage dette eller foretage kontrollerede eksperimenter, hvilket mange mener er nødvendigt for at kalde en metode videnskabelig. Desuden repræsenterede personerne i hans case materiale ikke den almindelige befolkning, og derfor er det ikke muligt at generalisere til andre, hvilket Freud gjorde, når han hævdede, at hans teorier havde universel gyldighed. Freud tog hermed ikke hensyn til det videnskabelige krav om, at forsøgspersoner skal repræsentere en større population, hvis

¹⁸ Hergenhahn (1997), s. 488

¹⁹ Leahey (1994), s. 21

man skal kunne generalisere. Han tog heller ikke hensyn til kulturelle forskelle i menneskelige erfaringer, og hvordan disse præger den menneskelige psyke. For det andet er han blevet kritiseret for at hans begreber er meget vage, og at man derfor ikke kan udsætte dem for en empirisk test. Hvordan vil man fx definere 'psykisk energi' eller 'det ubevidste'? Eller hvordan kan man afgøre om fortolkningen af en drøms latente symboler er gyldig? For at være videnskabelig kræves klart definerede begreber, som kan operationaliseres og måles. Det kan Freuds begreber ikke. For det tredje er han blevet kritiseret for at lægge alt for megen vægt på sex. En del andre psykoanalytiske teoretikere (fx Erik Erikson, Erich Fromm og Karen Horney) viste i deres teorier, at det er muligt at beskrive og forklare menneskelig adfærd ud fra andet end seksuelle motiver. For det fjerde har Karl Popper sagt, at Freuds teori er uvidenskabelig, fordi den ikke lever op til princippet om at kunne falsifieres, dvs. at der skal være observationer, som er i stand til at modsige teorien, for en videnskabelig teori kan ikke være sand i alle tilfælde²⁰.

Som det kan ses af ovenstående er der kritikere som mener, at psykoanalysen *ikke* er videnskabelig. Det er den nok heller ikke, hvis man skal se den i et traditionelt positivistisk og naturvidenskabeligt videnskabssyn med dens fokus på kvantitative metoder. Imidlertid repræsenterer Freud og hermed psykoanalysen en anden videnskabstradition, nemlig den kvalitative, hvis metode består i at indsamle kvalitative data til analyse og ofte bruger casestudier. I denne tradition er man mere interesseret i det enkelte menneskes subjektive oplevelse af et problem end i gennemsnitlige oplevelser på baggrund af store mængder forsøgspersoner. Denne metode er i nyere tid blevet anvendt indenfor det samfundsvidenskabelige område, hvor man fx kan lave case studier om integration eller trivsel på en arbejdsplads og indsamle data gennem observation og interview. Ligeledes er de kvalitative metoder meget brugt indenfor sundhedspsykologi. Freud er en forløber for og repræsenterer denne tradition, og han har været med til at skabe fokus på den subjektive oplevelse som værdifuld i forståelsen af mennesker – og dermed også studiet af dem. Man kan uden tvivl kritisere hans fortolkning af data for at være subjektive, fantasifulde og tendentiøse, og en moderne kvalitativ forsker ville næppe komme godt at sted med at gøre det samme. På trods af denne kritik er der mange, som mener, at Freud har givet et helt enestående bidrag til psykologi gennem at foreslå nye begreber såsom det ubevidste men også i forhold til at forstå psykisk sygdom og mange dagligdags områder, fx hvordan humor og brug af forsvarsmekanismer er en del af folks normale adfærd. Imidlertid har Freud også bidraget til at generalisere psykologi til andre områder og vist, hvordan psykologi kan bruges til at forklare dagligdagens fænomener, fx i forhold til religion, litteratur og kunst.

Psykoanalysens indflydelse

Psykoanalysen har siden sin opståen haft stærke forbindelser til litteratur og kunst, bl.a. fordi Freud var inspireret af begge dele, da han formulerede sin teori, men også fordi kunstnere og forfattere er blevet inspireret af psykoanalysens begreber, fx det ubevidste. Surrealismen er stærk påvirket af psykoanalysen. Den franske digter Andre Breton skrev det surrealistiske manifest i 1924. Her beskriver han at det ubevidste er kilden til

²⁰ Hergenhahn (1997), s.487-88

fantasien. Surrealismen skulle føre drøm og fantasi sammen og dermed skabe en ny virkelighed. Surrealisterne eksperimenterede bl.a. med automatisk skrivning som afspejling af det ubevidste og med frie associationer af tilfældige billeder, som sammen skabte nye virkeligheder.

Freud forklarede kreativitet i form af kunst og litteratur som sublimering af de aggressive og seksuelle drifter fra det ubevidste. De forbudte drifter får gennem det kreative udtryk en socialt acceptabel form. Kunst forstås i denne sammenhæng som et symbolsk sprog – et manifest udtryk – der ligesom drømme er et udtryk for skjult ønskeopfyldelse. Ligesom drømme kan kunst derfor tolkes for at finde tilbage til det latente indhold. Freud studerede den kreative proces hos forskellige mennesker, bl.a. Leonardo Da Vinci og Dostojevsky, som han brugte til case studier. Freuds opfattelse af den kreative proces minder om det man kalder 'inspiration', der blev opfattet som noget overnaturligt udefra kommende, fx fra Gud. Det nye var, at Freud flyttede fokus til det enkelte menneskes indre. Det ubevidste styret af biologiske drifter og sublimeringen af disse forklarer ifølge Freud det kreative geni.²¹

Siden Freuds tid har der været en stærk forbindelse mellem litteratur og psykoanalyse. Psykoanalysen er gennem tiden blevet brugt til at fortolke litteratur, ligesom litteratur er blevet brugt som afsæt til at skabe psykoanalytiske begreber på kreativ vis. Psykoanalyse er en 'taleterapi', hvor både sproget og historierne som fortælles kan fortolkes og genfortolkes ud fra den teoretiske psykoanalyse for at finde de bagvedliggende konflikter og motiver. Freuds arbejde med sprog og drømme byggede på den antagelse, at menneskets tanker, tale og drømme fundamentalt set er symbolske. Hermed fik analytikeren en vigtig rolle i at søge efter ledetråde og optrevle analysandens 'historie' og sætte den ind i en ny og fortolket kontekst. Det er nøjagtig det samme, som den litterære kritik gør, og den hermeneutiske tilgang til terapeutiske eller litterære narrativer har en masse tilfælles. Psykoanalysen udforsker den komplekse menneskesjæl ligesom litteraturen. Freud søgte litteraturen for at kortlægge det ubevidste og forklare, hvad han fandt der. Det mest kendte eksempel er Sofokles tragedie Ødipus, som inspirerede Freud til Ødipus-komplekset, men der er mange andre eksempler såsom Bruno Bettelheim, der brugte eventyr til at forklare barnets psykologi.

Ifølge psykologerne Carol Tavis og Carole Wade²² har psykoanalysen bidraget med en viden om, at ubevidste faktorer skal inddrages i forståelsen af menneskets handlinger. Endvidere har de psykoanalytiske teoretikers villighed til at inddrage mange forskellige former for data til at forklare det komplekse menneske ført til en fantasifuld brug af kvalitative data. Freud og mange af hans efterfølgere inddrog på kreativ vis kulturelle riter, litteratur, eventyr og vittigheder i deres arbejde med at forstå mennesker. Det gav dem ifølge Tavis og Wade mulighed for at udforske vanskelige spørgsmål, som det ikke er let at udforske med traditionelle psykologiske metoder. Her kan fx nævnes den

²¹ Gorny (2007), s.3.

²² Tavis, C. and Wade, C. (2000), s. 478

verdensomspændende fascination af skrækhistorier og fortællinger om spøgelse og onde hekse. De særlige psykoanalytiske forklaringer af sådanne fænomener varierer, men de har det til fælles, at de alle fokuserer på, at den slags historier på en gang afspejler og forsøger at uddrive ubevidste angstfyldte tanker og følelser om fare og død. Sådanne forklaringer har en umiddelbar appel, da de giver en rimelig forklaring på en ellers irrationel adfærd såsom at gå i biografen for at blive skræmt fra vid og sans.

David Skal (1993) følger denne linje i sin bog om de moderne horror films historie. Han bruger psykoanalytiske begreber i sin analyse og argumenter for, at disse film reflekterer en ubevidst angst forårsaget af specifikke økonomiske og sociale forhold. Skal hævder, at de uhyggelige fiktive monstres særlige appeal skyldes, at de tillader publikum at overføre deres angst om økonomi, de fremmede eller døden til monstrene, og dermed gives en mulighed for at sætte sig ud over angsten. Han forbinder fremkomsten af skrækfilm lige efter 1.verdenskrig med krigens enorme blodbad, der krævede millioner af døds ofre blandt soldater og civile. Skal nævner bl.a. film som *Dr. Caligaris kabinet* og vampyrfilmene *Nosferatu*, der begge kredser om døden. I 1920'erne resulterede forekomsten af de mange krigsinvalider ifølge Skals i en strøm af film om vanskabte helte såsom *The Phantom of the Opera* og *Klokkeren fra Notre Dame*. I forbindelse med den store depression i 1930'erne kunne film som *Frankenstein* og *Dracula* holde den nationale frygt og fortvivlelse om økonomien i tømme. I 1950'erne lige efter 2.verdenskrig fik skrækfilmene en ny form, idet de nu afspejlede folks angst for atombomben og den nye fjende kommunisterne. Den tids populære skrækfilm handlede om kæmpe muterede monsterfigurer som i *Godzilla* eller om invasion af rumvæsener, der forsøger at tage bo i menneskenes kroppe i science fiction filmen *Stjålne Kroppe* (*Invasionen of the Body Snatchers*). I 1960'erne og 1970'erne handlede skrækfilmene om kæmpebabyer og unaturlig fødsel. Skal argumenterer for, at dette afspejler nationens usikkerhed om den seksuelle revolution og de skiftende kønsroller. I 1990'erne mener Skal, at skrækfilm afspejler angst for den nye teknologi og dens mulige overtagelse af vores liv, og dette afspejledes i film med truende androider, computere som gik amok og så videre. Skals bog viser, hvordan en psykoanalytisk analyse forholder sig til de ubevidste motiver, som styrer menneskers tanker og handlinger. Ifølge denne analyse har vi brug for monstrene, for de tilfredsstiller vores ubevidste drifter, som altid vil vise sig i en eller anden form. Problemet med en sådan analyse er ifølge nogle, at det ikke er muligt gennem undersøgelser at *bevise*, at det forholder sig sådan. Skal bruger som Freud selv den hermeneutiske metode, og hans genstand for analyse er fiktion. Nogle vil mene, at hans analyse også er fiktion. Imidlertid har han en interessant teori om, hvorfor mennesker er fascineret af – og måske har brug for – skrækfilm, som er helt i overensstemmelse med psykoanalytiske litteraturkritik.

Nyere forskning²³ har en anden og måske mindre fantasifuld tilgang til, hvorfor folk ser skrækfilm. Nogle forskere antyder, at folk som ser skrækfilm faktisk *nyder* det, og at de er i stand til at føle både skræk og nydelse på én gang. Socialpsykologen Jeffrey Goldstein²⁴ mener, at folk søger skrækfilm og –bøger af mange forskellige grunde, måske

²³ Andrade, E. B. and Cohen, J.B (2007)

²⁴ Goldstein, J. (1999)

på grund af adrenalinkicket, måske på grund af muligheden for at forholde sig til moralske aspekter, måske på grund af et at kunne iagttage frygtelige ting i sikker afstand.

Forbindelsen mellem kunst, litteratur og film og psykoanalysen er indlysende, fordi den teoretiske psykoanalyse altid har betragtet kunst og litteratur som muligheder for at udtrykke det ubevidste i en maskeret og fantasiful form. Freud så kunst og litteratur som sublimering – dvs. en mulighed for at udtrykke de seksuelle og aggressive drifter på en socialt acceptabel måde. Psykoanalysen har uden tvivl også haft stor indflydelse på at forfatteres kreationer af psykologisk komplekse personer, hvilket kan siges at være en slags psykologisk introspektion. Det er derfor ikke mærkeligt, at den tætteste forbindelse mellem litteratur og psykoanalyse måske netop findes indenfor litteraturteori og litteraturkritik rundt omkring på de litteraturvidenskabelige institutter. Patricia Cohen skriver i en artikel i New York Times fra november 2007²⁵, at hvis man i dag vil vide noget om psykoanalysen, er det sidste sted man skal lede på universitetet hos psykologerne. Hun citerer en undersøgelse, hvor amerikanske psykoanalytikere har gennemgået undervisningsbeskrivelser fra 150 private og offentlige universiteter i USA. Ud af 1175 kursusbeskrivelser, der nævnte psykoanalyse, blev mere end 86% tilbudt uden for psykologiske institutter.

Afslutning

Ifølge Fancher²⁶ har Freud efterladt sig en imponerende intellektuel arv. Der udkommer stadig bøger om og med ham – både bøger som angriber ham eller forsvarer ham. Freuds indflydelse har været størst blandt kliniske psykologer, men Fancher mener, at hans indflydelse har været næsten lige så stor i den akademiske psykologi, idet ingen psykologer har kunnet gennemføre deres studier uden at skulle læste om Freuds teorier på et antal områder. I vore dage er Freud måske især en del af psykologiens historie under psykologistudiet. Socialpsykologen Moghaddam er enig med mange i, at Freuds ideer haft enorm indflydelse på det vestlige samfund –indenfor psykologi men også indenfor alle mulige kunstneriske udtryksformer. Moghaddam nævner, at ideen om det ubevidste har sat sig spor indenfor terapi, anvendt psykologi og psykologisk forskning. Den kliniske psykologi, udviklingspsykologi, personlighedspsykologi, socialpsykologi og visse dele af den kognitive psykologi er ligeledes påvirket af ideen om det ubevidste. Ligeledes mener Moghaddam, at Freuds opfattelse af det ubevidste fundamentalt set har ændret almindelige menneskers liv på tre måder²⁷. For det første er der sket et skift i folks opfattelse af basale instinkter – især de seksuelle – i hverdagens sociale liv. Freud har været med til at bringe sex ind i centrum i massemedierne og hos almindelige mennesker. For det andet har Freud været med til at ændre vores syn på os selv. Nu er man langt mere tilbøjelig til at opfatte mennesker som irrationelle væsener, som ikke er bevidste om bagvedliggende årsager og motiver til egne handlinger. Heraf følger, at graden af frihed for vore handlinger er langt mindre end vi troede. Ifølge Freud er vore handlinger nemlig determineret af psykiske processer, som stort set forbliver ukendte for os selv, og som vi derfor ikke er herre over. For det tredje har Freud gennem sin teori om

²⁵ Cohen, P. (2007)

²⁶ Fancher, R.E. (1990), s. 386

²⁷ Moghaddam (2005), s. 43

forsvarsmekanismer populariseret ideen om fortrængning, dvs. en mekanisme der presser ubehagelige og angstfremkaldende tanker og ideer ned i det ubevidste. Som allerede nævnt er begrebet 'fortrængning' nu en del af den almindelige sprogbrug.

Ifølge Peter Gay²⁸ kan man ikke komme uden om Freud, og freudiansk terminologi gennemsyrrer moderne måder at forklare menneskers følelser og adfærd. Imidlertid er det både ironisk og uundgåeligt ifølge Leahey, at Freuds indflydelse er mindre i den akademiske psykologi end i alle andre områder, som har med mennesker at gøre. Her kan bl.a. nævnes kunst og litteratur. Bevidsthedspsykologer afviste det ubevidste, hvilket er grundlaget for hele Freuds teoretiske bygning. Behavioristerne afviste psyken som en del af den videnskabelige psykologi. Det kan ifølge Leahey være grunden til, at man i USA bortset fra lejlighedsvis anerkendelse af Freuds nærmest litterære indsigt i menneskelige motiver, enten har ignoreret eller helt afvist psykoanalysen. Dette er måske tilfældet i USA, hvor behaviorismen længe var det herskende paradigme, men det forholder sig lidt anderledes i Europa, hvor psykoanalysen har haft noget større betydning i den akademiske psykologi indtil for nylig.

Hergenhahn²⁹ skriver, at man kan undre sig over, at Freuds teori ofte citeres for at være en milepæl i den menneskelige historie og har fået så stor indflydelse på trods af, at teorien ikke kan leve op til traditionelle krav til en videnskabelig teori. Svaret er ifølge Hergenhahn måske, at videnskabelige metoder er ikke det eneste kriterium til at vurdere en teori. Wundts strukturalisme med dens meget videnskabelige tilgang og kontrollerede eksperimenter er fx stort set forsvundet. Robinson (1985)³⁰ har følgende forklaring på psykoanalysens tiltrækningskraft:

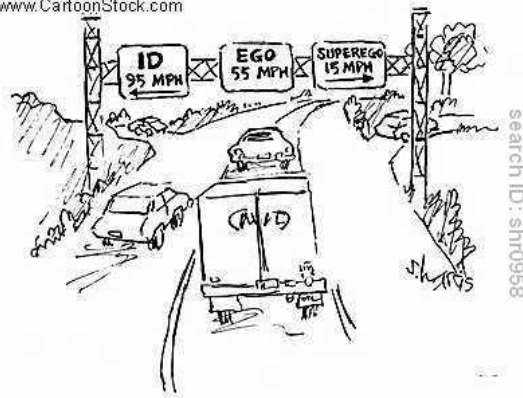
”Den psykoanalytiske forklaring er en historie, en fortælling, men den er ikke videnskabelig. Der er snarere tale om en historisk fortælling – noget i retning af en saga – som er god eller mindre god afhængig af, om den formår at knytte an til læserens egne erfaringer og tanker. Vi kræver blot af den slags forklaringer, at de giver mening, og vi erkender at de kun er én blandt utallige mulige forklaringer, som alle giver lige så megen (eller lige så lidt) mening”.

Hergenhahn konkluderer, at man også er nødt til at inddrage intuition i vurdering af teorier. Det ser ud til, at en teori som giver mening for den enkelte kan have en længere levetid en en teori, som er udviklet og testet i videnskabeligt regi. Det må man nok sige er tilfældet med Freuds teori.

²⁸ Citeret i Leahey (1994), s. 68

²⁹ Hergenhahn (1997), s. 488-489

³⁰ citeret i Hergenhahn (1997), s. 489

For citering af dette skrift skrives flg.

Hannibal, J.(2010) Et videnskabeligt nybrud i psykologi – Freud og psykoanalysen. Upubliceret. ©

Litteraturliste

Andrade, E.B. and Cohen, Joel, B. "On the consumption of Negative feelings". Journal of Consumer Research: August 2007 citeret i University of Chicago Press Journals (2007, July 31). Why Do People Love Horror Movies? They Enjoy being Scared. Science Daily.

<http://www.sciencedaily.com/releases/2007/07/070725152040.htm> besøgt 10.3.2010

Cohen, P. Freud is widely taught at universities, except in the psychology department. New York Times, November 25, 2007 <http://www.nytimes.com/2007/11/25/weekinreview/25cohen.html>

Fancher, R. E. (1995) Pioneers of Psychology. Second edition. New York: W.W. Norton & Company.

Goldstein, J. (1999) The Attraction of Violent entertainment. Media Psychology, 1, 271-282

<http://bscw-app1.net.ethz.ch/pub/bscw.cgi/d5907565/Goldstein-The%20attractions%20of%20violent%20entertainment.pdf>

Gorny, E. (2007) Psychodynamic approach. Dictionary of Creativity: Terms, Concepts, Theories & Findings in Creativity Research/ Compiled and edited by Eugene Gorny. Netslova.ru

http://creativity.netslova.ru/Psychodynamic_approach.html

Hergenhahn, B.R. (1997). An Introduction to the History of Psychology. Third edition. Pacific Grove: Brooks/Cole Publishing Company.

Leahey, T.H. (1994) A History of Modern Psychology. Second edition. New Jersey: Prentice Hall.

Moghaddam, F.M. (2005). Great Ideas in Psychology. A Cultural and Historical Introduction. Oxford: Oneworld Publications.

Olsen, O.A. og Køppe, S. (1986). 2nd udgave. Freuds Psykoanalyse. København: Gyldendal.

Skal, D. (1994). The Monster Show. A Cultural History. New York: Faber and Faber.inc.

<http://www.talkingpix.co.uk/The%20Monster%20Show.htm>

Tavris, C. and Wade, C. (2000) Psychology in Perspective. Third edition. Upper Saddle River: Prentice Hall.

Thing, M. (2002) Freud, seksualreform og frisind i 1930'erne. *Kvinder, køn og forskning*, 4/02, s. 6-24.

Hentet http://diggy.ruc.dk/bitstream/1800/1335/1/Freud_seksualreform_og.pdf 1.2.10

Vaillant, G.E. (1993) The Wisdom of the Ego. Cambridge Massachusetts: Harvard University Press.

Til videre studier

<http://psychclassics.yorku.ca/Freud/Dreams/dreams.pdf>

hele Freuds værk Drømmetydning

http://videnskab.dk/content/dk/kultur/ud_med_freud_marx_og_lacan Ud med Freud, Marx og Lacan

http://www.denstoredanske.dk/Krop,_psyke_og_sundhed/Psykologi/Psykoanalyse_og_egopsykologi/Sigmund_Freud Sigmund Freud (Den Store Danske)

<http://www.victorianweb.org/science/freud/intro.html>

<http://www.nytimes.com/2007/11/25/weekinreview/25cohen.html?ex=1353646800&en=c03a8cbf71411afc&ei=5124&partner=permalink&exprod=permalink> Freud is widely taught – except in the psychology department (artikel i New York Times 25.november 2007)

http://www.cartoonstock.com/directory/s/sigmund_freud.asp en masse vittighedstegninger om Freud

<http://www.freud.org.uk/> Freudmuseet i London – masser af materiale om Freud og hans teorier bl.a. her om drømmetydning <http://www.freud.org.uk/education/topic/10576/interpretation-of-dreams/> og her om det ubevidste <http://www.freud.org.uk/education/topic/10575/subtopic/40011/>

